

Dariusz Krok
Wydział Teologiczny, Uniwersytet Opolski
Ilona Lewoska
Centrum Logopedyczne i Psychologiczno-Pedagogiczne, Opole

Płeć psychologiczna a zadowolenie ze związku małżeńskiego i własnego życia

Psychological sex and marital relationship satisfaction
and life satisfaction

Abstract

The aim of this article is an empirical verification of the relations between partner's personality traits according to Gender Scheme Theory by Sandra Bem and the quality of the marital relationship and life in the scope of cognitive and emotional dimensions of subjective well-being. 105 couples being in a marital relationship, for at least 1 year, were examined. The age of the examined couples ranged from 21 to 78 years, while the number of years being in a marital relationship oscillated from 1 to 54 years. Four indispensable tools were applied: IPP - the inventory to examine psychological sex; KDM-2 - the scale to measure satisfaction in marital relationships; SWLS - the measure of the cognitive dimension of subjective well-being; PANAS-X - the measure of the emotional dimension of subjective well-being. Most of the formulated hypotheses were confirmed. The results of the conducted research indicated that people who possess certain psychological characteristics connected with gender show better adjustment. What is more, these people possess greater satisfaction from marital relationships and a higher ratio of subjective well-being in the dimensions of life satisfaction and positive emotions. Moreover, the most sought type of psychological sex is androgenic sex.

Keywords: *psychological sex, marital satisfaction, life satisfaction, subjective well-being.*

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest empiryczna weryfikacja relacji między cechami osobowości partnera rozumianymi zgodnie z Teorią Schematu Płci autorstwa Sandry Bem a zadowoleniem ze związku małżeńskiego i własnego życia w zakresie poznawczych i emocjonalnych wymiarów dobrostanu psychicznego. 105 par będących w związku małżeńskim przez okres co najmniej 1 roku, zostało zbadanych. Wiek badanych wahał się od 21 do 78 lat, podczas gdy staż małżeński oscylował w granicach od 1 do 54 lat. Cztery niezbędne narzędzia zostały zastosowane: IPP – inwentarz badający płęć psychologiczną; KDM-2 – skala do pomiaru zadowolenia w związkach małżeńskich; SWLS – miara poznawczego wymiaru dobrostanu psychicznego; PANAS-X – miara emocjonalnego wymiaru dobrostanu psychicznego. Większość sformułowanych hipotez została potwierdzona. Wyniki przeprowadzonych badań wykazały, że osoby, które posiadają pewne cechy psychologiczne związane z płcią wykazują lepsze przystosowanie. Co więcej, osoby te posiadają silniejszą satysfakcję z relacji małżeńskich i wyższy dobrostan psychiczny w wymiarach satysfakcji z życia i pozytywnych emocji. Najbardziej optymalnym rodzajem płci psychologicznej jest płęć z cechami androgennymi.

Słowa kluczowe: *płęć psychologiczna, zadowolenie ze związku małżeńskiego, satysfakcja z własnego życia, dobrostan psychiczny.*

Zagadnienie płci psychologicznej od dawna skupiało uwagę badaczy, ale dopiero wyniki wielu prac na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat stanowią prawdziwy punkt zwrotny w tej dziedzinie (Donnelly, Twenge 2016; Mandal 2003). Taki przełom był możliwy z dwóch powodów. Po pierwsze, dzięki odrzuceniu tezy o dychotomii ról seksualnych, według której kobiecość i męskość stanowiły dwubiegunowy wymiar jednego kontinuum, gdzie kobiety dążą do bieguna kobiecego, a mężczyźni – do męskiego. Po drugie, dzięki przyjęciu założenia, że kobiecość i męskość stanowią dwa oddzielne wymiary osobowościowe (Bem-Lipsitz 1997, 2000). Płęć psychologiczna kształtuje się w wyniku połączenia czynników biologicznych i społecznych. Definicje kobiecości i mękości obejmują typową dla danego rodzaju kompilację cech, które odnoszą się zarówno do budowy anatomicznej, jak też osobowościowych atrybutów przypisanych przez dane społeczeństwo konkretnej płci. Jak wskazują dotychczasowe badania, płęć psychologiczna różnicuje osoby pod względem satysfakcji zarówno ze związku małżeńskiego, jak i jakości życia (Bem-Lipsitz 2000; Mandal 2005). Celem niniejszego artykułu jest przeanalizowanie, czy małżonkowie charakteryzujący się odmiennymi typami płci psychologicznej odznaczają się różnym poziomem zadowolenia ze związku małżeńskiego i własnego życia.

1. Płeć psychologiczna a jakość życia osób będących w związku małżeńskim

Płeć psychologiczna, a szczególnie jeden z jej aspektów wyrażający się w układzie cech psychicznych związanych z płcią, jest niewątpliwie jednym spośród wielu czynników mogących mieć istotny związek z jakością życia osób będących w związku małżeńskim. Wspomniany układ cech psychicznych związanych z płcią kształtuje się u człowieka od wczesnego dzieciństwa poprzez uczestnictwo w życiu społecznym.

W relacjach społecznych potrafimy intuicyjnie odróżnić kobiety i mężczyzn, odwołując się do społecznie utrwalonych stereotypów płciowych, a także biorąc pod uwagę widoczne znamiona płci. Przeważnie rozróżnienia te są zgodne ze stanem faktycznym, tj. dostrzegamy drugorzędne i trzeciorzędne znamiona płciowe, a także cechy przypisane określonej płci przez dany krąg kulturowy (ubiór, sposób zachowania). Zdaniem Dulko i Imielińskiego (1988), płeć biologiczna określana jest jako zespół cech organizmu warunkujących jego zdolność do wytwarzania komórek rozrodczych – gamet żeńskich lub męskich, a także umożliwiających zapłodnienie i wychowanie potomstwa.

Jeśli chodzi o rozumienie płci psychologicznej, to różni się ona od płci biologicznej. Płeć psychologiczna kształtuje się w wyniku interakcji czynników biologicznych i społecznych, jednak pod tym pojęciem można spotkać nieco inne określenia w zależności od autora. Rewolucyjne dla myślenia o kobiecości i męskości okazało się pojęcie androgynii, które zakłada, że „każdy człowiek niezależnie od tego, czy jest mężczyzną czy kobietą, może posiadać zarówno pierwiastek męski, jak i żeński” (Konopka 2011, s. 152). Zdaniem Mandal (2004) płeć psychiczna jest cechą stałą: „Pośród uwarunkowań zewnętrznych określających dyferencję płci psychicznej podkreśla się znaczenie odmiennego dla kobiet i mężczyzn procesu socjalizacji oraz wagę czynników społeczno-kulturowych. Jednostka rodząc się w określonej kulturze i stając się jej członkiem, buduje swoją tożsamość za pomocą kategorii (mężczyzna – kobieta) wypracowanych przez kulturę” (s. 28). Płeć psychologiczna jest „określona przez poczucie przynależności jednostki do danej płci, a proces identyfikacji przejawia się na zewnątrz poprzez zachowanie wchodzące w zakres ról płciowych, a także poprzez związane z nimi przeżycia i odczucia” (Brzezińska, Appelt, Ziółkowska 2008, s. 225). Płeć psychologiczna człowieka uwarunkowana jest zatem nie tylko budową zewnętrznych narządów płciowych, lecz także psychicznymi cechami jednostki odnoszącymi się do poczucia tożsamości płciowej. Główną funkcją płci psychologicznej jest spontaniczna gotowość do posługiwania się wymiarem płci w odniesieniu do siebie i świata (Lipińska-Grobelny 2008).

Doświadczenia z okresu dzieciństwa oraz ich skutki rozwojowe w zakresie identyfikacji z płcią wpływają na późniejszą seksualność człowieka w dorosłym życiu i jest to widoczne w typowo płciowych zachowaniach człowieka, które wyznaczane są przede wszystkim przez (Brzezińska, Appelt, Ziółkowska 2008): (1) identyfikację płciową – pierwotna identyfikacja z płcią żeńską lub męską; (2) role płciowe – wszelkiego rodzaju zachowania odróżniające płć męską od płci żeńskiej; (3) orientację seksualną – preferencje seksualne względem partnera odmiennej płci lub tej samej płci; (4) różnice płciowe typu poznawczego – typowe dla płci, uwarunkowane głównie kulturowo, ale w niektórych obszarach także biologicznie, kompetencje poznawcze.

U podłoża zachowań zgodnych z oczekiwaniami społecznymi odnośnie do określonej płci leżą między innymi różnice w sposobie przeżywania emocjonalnego, myślenia, a także organizacji przestrzeni. Kształtowanie się tych zachowań jest jednym z najwcześniejszych zadań, jakie podejmuje człowiek. Cały ten proces trwa przez wiele lat i obejmuje nabywanie przez jednostkę właściwych dla danej kultury cech osobowości, zachowań i zdolności, który Bem (1981) nazwała procesem stawania się kobietą lub mężczyzną w sensie psychologicznym.

Proces kształtowania się świadomości płci najpełniej wyjaśnia Teoria Schematu Płci (*Gender Schema Theory*) opracowana przez Bem (1981, 1983). Zawiera ona kompilację podejścia poznawczo-rozwojowego oraz koncepcję społecznego uczenia się. Jest teorią procesu, która koncentruje się przede wszystkim na wyjaśnianiu przebiegu kształtowania się cech psychicznych związanych z płcią zgodnie ze społecznymi definicjami kobiecości i męskości, podkreślając istotną rolę czynników kulturowych i cywilizacyjnych. Teoria zakłada, że już od wczesnego okresu życia dziecko uczy się kulturowych definicji kobiecości i męskości obowiązujących w społeczeństwie, w którym żyje, w wyniku działania dwóch czynników. Pierwszy czynnik dotyczy wrodzonej skłonności dziecka do organizowania i klasyfikowania informacji, które napływają ze środowiska, natomiast drugi – wiąże się z tym, że w społeczeństwie istnieje wyraźne zróżnicowanie na płć ze względu na: ubiór czy wykonywany zawód, przez co płć staje się łatwa do zidentyfikowania. Występowanie zachowań typowych dla dziewczynek lub chłopców jest spowodowane działaniem obrazu siebie dla schematu płci (Dakowicz 2000). Wraz z rozwojem dziecko uczy się wybierać spośród wielu możliwych wymiarów ludzkiej osobowości tylko te, które są uważane za właściwe dla własnej płci, a także uczy się oceniania własnej adekwatności według schematu płci, który jest dla niego obowiązującym standardem zachowania.

W niniejszym badaniu wyróżniono dwie zmienne zależne: zadowolenie ze związku małżeńskiego i zadowolenie z własnego życia. Dobra jakość związku małżeńskiego określana jest różnymi terminami: sukces małżeński, satysfakcja

małżeńska, powodzenie, dobrany związek czy poczucie szczęścia. Zdaniem Rostowskiego (1987), tradycyjnemu terminowi „dobry związek małżeński” najbardziej odpowiada „zadowolenie małżeńskie” dlatego, że oba terminy uwzględniają takie aspekty związane z małżeństwem jak: intymność i komunikacja, ale także wymiary uczuć pozytywnych i negatywnych. Ważne jest, aby przy określeniu „zadowolenie ze związku” można powiedzieć, że osoby tworzące ten związek odznaczają się wysokim przystosowaniem, są szczęśliwe i cechuje ich dobra komunikacja w związku (Krok 2016). W wyniku tych założeń można stwierdzić, że zadowolenie ze związku jest procesem, na który składają się: miłość, więzi interpersonalne, intymność, podobieństwa, pożycie seksualne, stosunek do dzieci czy typy motywów wyboru partnera do małżeństwa.

Według Rostowskiej (2008) miłość, podziw, zaufanie, zgodność dla zadowolenia i satysfakcji ze związku małżeńskiego są ważniejsze niż samo pragnienie pozostania w nim, chociaż spełnienie tego pragnienia jest warunkiem niezbędnym dla jego trwałości. Badania nad zadowoleniem ze związku pokazały, że obniżenie się poziomu miłości w okresie dwóch pierwszych lat małżeństwa jest zwiastunem rozwodu, natomiast stały poziom miłości w tym czasie jest wskaźnikiem zadowolenia małżeńskiego na dalsze lata trwania związku małżeńskiego (Rostowska 2008).

Poczucie zadowolenia ze związku małżeńskiego odgrywa istotną rolę w ogólnej ocenie jakości życia człowieka, a udane małżeństwo i posiadanie rodziny jest uważane za największą wartość i zadanie życiowe. Jednak poczucie jakości życia w małżeństwie może kształtować się inaczej u kobiet, a inaczej u mężczyzn, czyli w zależności od płci. Zgodnie ze stereotypami płci i procesem socjalizacji, kobiety uczone są, że małżeństwo jest najważniejsze, a ich zadaniem jest realizować się w tych związkach. W konsekwencji można przypuszczać, że typ płci psychologicznej wiąże się z poziomem zadowolenia ze związku małżeńskiego. Rezultaty badań wskazują, że osoby androgyniczne, a nie typowo płciowe są pozytywniej oceniane w ramach zadowolenia z małżeństwa (Mandal 2005). W bliższych relacjach wyżej są cenione także u mężczyzn cechy ekspresyjne niż cechy instrumentalne. Wyjaśnieniem takich preferencji są dane empiryczne, które mówią, że psychiczna męskość i kobiecość koreluje w małżeństwie nie tylko z zachowaniem instrumentalnym lub ekspresyjnym, ale i ze sposobami rozwiązywania konfliktów w małżeństwie, a męskość u mężów pozostaje w związku z dużą liczbą zachowań o charakterze agresywnym, dużym odwzajemnieniem zachowań negatywnych z używaniem siły oraz przemocą (Pasch, Bradbury 1998).

Mandal (2005) podjęła się zweryfikowaniu ewentualnego związku między płcią psychiczną i płcią biologiczną a poczuciem szczęścia małżeńskiego. Badania wykazały różnice w poczuciu szczęścia u osób o różnej tożsamości płciowej.

U kobiet najbardziej zadowolająca – z perspektywy poczucia szczęścia w małżeństwie – okazała się tożsamość androgyniczna, natomiast najmniej pożądana była tożsamość męska. U mężczyzn wysokie poczucie szczęścia korelowało z kobiecą tożsamością i nieco słabiej z nieokreśloną tożsamością płciową. Skrzyżowana tożsamość płciowa u kobiet (męskie kobiety) i mężczyzn (kobiety mężczyźni) w różny sposób wpływała na poczucie małżeńskiego szczęścia. Męskość kobiet w negatywny sposób korelowała z poczuciem szczęścia małżeńskiego, natomiast kobiecość u mężczyzn – pozytywnie. Oznacza to, że wysoka kobiecość korzystniej wpływa na poczucie satysfakcji małżeńskiej u mężczyzn niż u kobiet. U kobiet natomiast to raczej kobiecość w połączeniu z męskością, czyli androgynia psychiczna, sprzyja satysfakcji małżeńskiej. Można wyjaśnić to oczekiwaniami kobiet wobec swoich mężów, dotyczącymi głównie empatii i wsparcia emocjonalnego. Mężczyzna posiadający kobiece cechy lepiej potrafi zaspokoić kobiece potrzeby bliskości i czułości w małżeństwie.

Druga zmienna zależna, tj. satysfakcja z życia może być ujmowana w kategoriach dobrostanu psychicznego. Dobrostan psychiczny można określić jako poznawczą i emocjonalną ocenę własnego życia (Czapiński 2008; Diener, Tay 2015). Ocena ta obejmuje zarówno emocjonalne reakcje na zdarzenia, jak i poznawcze opinie dotyczące zadowolenia i spełnienia. Oznacza to, że z psychologicznego punktu widzenia dobrostan psychiczny odnosi się do odczuwanego, doświadczanego przez człowieka stanu zadowolenia i szczęścia z życia. Można więc powiedzieć, że dobrostan jest pojęciem szerokim, obejmującym doświadczanie przyjemnych emocji, niski poziom negatywnych emocji oraz wysoki poziom satysfakcji z życia (Krok 2014). Mówiąc o dobrostanie psychicznym, należy podkreślić rolę dwóch bardzo ważnych elementów składowych: czynnika poznawczego, którym są przekonania i sądy dotyczące poczucia zadowolenia z życia oraz czynnika emocjonalnego, którym są reakcje na zachodzące zdarzenia.

Dobrostan psychiczny pozwala odnieść się do własnego życia bez konieczności odwoływania się do zewnętrznych sędziów i tym samym pokazuje opinie osoby na temat całości własnego życia. Badania wskazują, że dobrostan psychiczny jest silnie związany z jakością życia małżeńskiego i relacjami rodzinnymi (Carr, Freedman, Cornman, Schwarz 2014; Krok 2011, 2015; Vanassche, Swicegood, Matthijs 2013). Osoby charakteryzujące się wyższym poziomem dobrostanu psychicznego odznaczają się bardziej satysfakcjonującymi i dojrzałymi relacjami w małżeństwie i rodzinie.

Badania nad satysfakcją z życia w kontekście płci psychologicznej przeprowadził Kowalik, Zakrzewska i Słapińska (2006), którzy wykazali, że osoby androgyniczne uzyskiwały wyższe poczucie satysfakcji z życia niż osoby kobiece i męskie. Rozpatrując w ten sposób funkcjonowanie osób o androgynicznej toż-

samości płciowej, można domniemywać, że to właśnie androgynia pozwoliłaby na elastyczne dopasowywanie się do różnych sytuacji, a określona płeć mogłaby wiązać się z trudnościami w osiągnięciu różnych – zależnych od sytuacji – celów (Konopka 2011). W świetle badań empirycznych nad androgynią okazało się, że osoby o takim profilu tożsamości płciowej zachowują się bardziej efektywnie, są bardziej odporne na stres, energiczne i ogólnie cieszą się lepszym zdrowiem psychicznym. Tożsamość androgyniczna pozwala na większą plastyczność zachowań i łatwiejsze adaptowanie się do różnych sytuacji (Mamzer 2002). Wyniki powyższych badań pozwalają przypuszczać, że osoby o różnych typach płci psychologicznej będą w różny sposób odczuwać satysfakcję z życia.

Płeć psychologiczna stanowi istotny predyktor zachowań jednostek w relacjach interpersonalnych. Można więc powiedzieć, że osoby o nieokreślonym typie płci psychologicznej nie realizują się pełnie w żadnej dziedzinie swojego życia lub w bardzo małym stopniu. Co więcej, osoby o nieokreślonej tożsamości płciowej charakteryzują się niższą samooceną, a przede wszystkim – ze względu na bardzo ograniczoną ilość cech zarówno męskich, jak i żeńskich – mogą mieć trudności w przystosowaniu się do wymogów życia społecznego, co może skutkować niższym poczuciem satysfakcji z życia zarówno w zakresie poznawczym, jak i emocjonalnym (Mamzer 2002). Osoby określone płciowo funkcjonują lepiej niż osoby nieokreślone płciowo, gdyż ich osobowość jest ukierunkowana w jednym kierunku: sprawczym – u mężczyzn i wspólnotowym – u kobiet. U osób androgynicznych te dwie orientacje ukształtowane są na jednakowo wysokim poziomie (Konopka 2011).

Problemem badawczym niniejszego artykułu jest sprawdzenie, czy małżonkowie o różnej płci psychologicznej, tj. charakteryzujący się odmiennym natężeniem cech kobiecych i męskich, różnią się pod względem zadowolenia ze związku małżeńskiego i własnego życia. Na podstawie dotychczasowych badań dotyczących płci psychologicznej i jej związku z jakością związku małżeńskiego i zadowolenia z życia postawiono następujące hipotezy:

- H1: Osoby androgyniczne charakteryzują się wyższym zadowoleniem ze związków małżeńskich w poszczególnych jego wymiarach w porównaniu z osobami o innym profilu płci psychologicznej.
- H2: Osoby o nieokreślonym typie płci psychologicznej odznaczają się niższym zadowoleniem ze związku małżeńskiego w porównaniu z pozostałym profilem płci.
- H3: Osoby o zrównoważonym nasyceniu cech męskich i żeńskich wykazują wyższy poziom zadowolenia z życia w wymiarze poznawczym i emocjonalnym w porównaniu z osobami o rozbieżnym nasyceniu cech męskich i żeńskich.

- H4: Osoby o nieokreślonym profilu płci charakteryzują się niższym zadowoleniem z życia w wymiarze poznawczym i emocjonalnym w porównaniu z osobami o określonych profilach płci.

2. Metodologia badań własnych

2.1. Prezentacja metod badawczych

W badaniach wykorzystano cztery metody badawcze mierzące kolejno: płęć psychologiczną (Inwentarz do oceny Płci Psychologicznej), zadowolenie ze związku małżeńskiego (Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa) oraz zadowolenie z życia w ramach dobrostanu psychicznego (Skalę Satysfakcji z Życia SWLS i Skalę PANAS-X).

Inwentarz do oceny Płci Psychologicznej. Inwentarz do oceny Płci Psychologicznej skonstruowano na podstawie Teorii Schematów Płciowych S.L. Bem. Polską wersję inwentarza opracowała A. Kuczyńska (1992). Składa się on z 35 pozycji, z których 15 odzwierciedla kulturowy stereotyp kobiecości, tworząc tym samym skalę Kobiecości. Kolejne 15 pozycji, odzwierciedla kulturowy stereotyp męskości (np. dominujący, nastawiony na sukces) tworząc skalę Męskości. Pozostałych 5 pełni rolę pozycji buforowych, składających się z cech neutralnych, przypisanych zarówno kobiecie, jak i mężczyźnie w jednakowym stopniu (np. odpowiedzialny, wiarygodny, tolerancyjny). Osoba badana, zgodnie z instrukcją podaną na arkuszu odpowiedzi, określa za pomocą 5-punktowej skali ocen stopnia, w jakim stopniu charakteryzuje ją każda z 35 cech zamieszczonych w Inwentarzu. Uzyskany przez osobę badaną wynik pozwala określić jeden z czterech możliwych typów płci psychologicznej dla kobiet: kobieta androgyniczna, kobieta kobieca, kobieta męska, kobieta niezróżnicowana oraz jeden z czterech typów płci psychologicznej dla mężczyzn: mężczyzna androgyniczny, mężczyzna kobiecy, mężczyzna męski, mężczyzna niezróżnicowany. Właściwości psychometryczne Inwentarza są zadowalające zarówno dla skali Kobiecości ($r_{tt} = 0,79$), jak również dla skali Męskości ($r_{tt} = 0,78$).

Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa. Kwestionariusz został opracowany przez J. Rostowskiego i Plopę (1987), a następnie po wieloletnich zastosowaniach doczekał się rewizji po przeprowadzeniu analiz otrzymanych badań w odniesieniu do teorii. Zawiera 32 itemy, które dają ogólny obraz poczucia satysfakcji ze związku małżeńskiego w postrzeganiu każdego z małżonków na czterech wymiarach: (1) intymność – oznacza wysoki poziom satysfakcji z bliskiej relacji z partnerem, (2) samorealizacja – współmałżonek odczuwa wyso-

ki poziom satysfakcji z małżeństwa, które daje mu możliwość realizacji siebie, swojego systemu wartości, swoich zadań życiowych, (3) podobieństwo – oznacza wysoki poziom zgodności między małżonkami co do realizacji istotnych celów małżeńskich i rodzinnych, oraz (4) rozczarowanie – poczucie porażki życiowej wynikającej z faktu zawarcia związku małżeńskiego. Ogólny wynik poczucia satysfakcji ze związku małżeńskiego jest sumą wartości czterech poszczególnych wymiarów. Właściwości psychometryczne skali w wersji polskiej są zadowalające. Współczynnik α -Cronbacha dla poszczególnych wymiarów wynosi: intymność α (Cronbacha) = 0,80, samorealizacja α = 0,83, podobieństwa α = 0,81 oraz rozczarowanie α = 0,88.

Skala Uczuć Pozytywnych i Negatywnych PANAS-X. Autorami narzędzia są Watson i Clark. Skala PANAS-X składa się z 60 przymiotników, które mierzą dwa zasadnicze stany: uczucia pozytywne i uczucia negatywne oraz jedenaście specyficznych typów afektu: strach, smutek, wina, wrogość, nieśmiałość, ospałość, zdziwienie, dobroduszość, pewność siebie, czujność, spokój wewnętrzny. W obecnych badaniach zdecydowano się mierzyć uczucia i typy afektu traktowane jako względnie stałe cechy osobowości i długotrwałe stany afektywne, które są istotnym wskaźnikiem jakości życia. Oryginalna wersja PANAS-X posiada bardzo dobre właściwości psychometryczne dla pomiaru długotrwałych uczuć i typów afektu traktowanych jako względnie stałe cechy osobowości (Watson, Clark 1994). Polską wersję skali zaadaptował Krok (2009). Właściwości psychometryczne skali w wersji polskiej są zadowalające. Współczynniki α -Cronbacha dla poszczególnych skal wynosiły 0,67 do 0,90, a więc są zbliżone do wartości wersji oryginalnej. Współczynnik korelacji między odpowiadającymi typami afektu w obydwóch skalach kształtowały się w granicach od 0,77 do 0,90.

Skala Satysfakcji z Życia SWLS. Autorami narzędzia są Diener, Emmons, Larson i Griffin (1984). Narzędzie służy do pomiaru zadowolenia z życia będącego wynikiem porównania własnej sytuacji z ustalonymi przez siebie standardami. Skala składa się z pięciu twierdzeń. Osoba badana ocenia w jakim stopniu zgadza się z każdym stwierdzeniem. Pomiar dokonywany jest na 7-stopniowej skali. Ogólny wskaźnik pomiaru jest wynikiem pomiaru. Im wyższy wynik uzyskuje badany, tym poczucie satysfakcji z życia jest wyższe. Polskiej adaptacji testu dokonał Juczyński (2001). Narzędzie w polskiej wersji posiada zadowalające wskaźniki psychometryczne. Wskaźnik rzetelności α -Cronbacha w polskiej skali SWLS wynosi 0,81. Trafność teoretyczną potwierdzono poprzez analizę czynnikową, która wyłoniła jeden czynnik wyjaśniający 57% wariancji.

2.2. Charakterystyka grupy badawczej i procedura badań

W badaniu wzięło udział 105 par małżeńskich ($N = 210$). Średni staż małżeński wynosił $M = 12,24$ lata ($SD = 10,55$), przy czym minimalny staż małżeński – 1 rok, a najdłuższy – 54 lata. Średni wiek kobiet wynosił $M = 35,43$ lata ($SD = 10,14$), a mężczyzn – $M = 37,7$ lat ($SD = 10,81$), co oznacza, że w obydwu grupach wyniki odchylają się od średniej przeciętnej o około 10 lat. Wiek kobiet wahał się od 21 do 74 lat, natomiast mężczyzn – od 23 do 78 lat.

Osoby badane zostały poinformowane o anonimowości i dobrowolności przeprowadzonego badania, przy czym były one proszone o udzielanie szczerych i rzetelnych odpowiedzi. Aby zagwarantować wiarygodność wypełnionych kwestionariuszy informowano małżonków o konieczności, aby każdy wypełniał kwestionariusz samodzielnie. Załączona metryczka zawierała podstawowe dane, takie jak: płeć, wiek i staż związku małżeńskiego.

3. Prezentacja wyników badań

Analizy zawarte w niniejszym punkcie mają na celu wykazać różnice między osobami o cechach kobiecych, męskich, androgynicznych i nieokreślonych pod względem jakości związku małżeńskiego i jakości życia osób pozostających w tym związku małżeńskim. Zostaną zaprezentowane szczegółowe wyniki analiz statystycznych danych, które zostały zebrane podczas badań.

W pierwszym etapie analiz statystycznych zdecydowano się dokonać porównania między kobietami a mężczyznami w zakresie satysfakcji ze związku małżeńskiego za pomocą testu t-Studenta dla prób niezależnych. Wyniki analiz zawiera Tabela 1.

Powyższe wyniki wskazują na jeden wynik na poziomie tendencji statystycznej w odniesieniu do rozczarowania ($t(208) = 1,93$; $p = 0,055$). Biorąc pod uwagę średnie można stwierdzić, że kobiety doświadczają nieco wyższego rozczarowania ze związku małżeńskiego niż mężczyźni.

Następnie dokonano porównania między kobietami a mężczyznami w zakresie hedonistycznego dobrostanu psychicznego. Wyniki zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 1. Wyniki średnich oraz testu t-Studenta pomiędzy kobietami i mężczyznami w zakresie skali KDM – 2 (satysfakcja ze związku małżeńskiego).

Satysfakcja ze związku małżeńskiego	Kobiety		Mężczyźni		Test t		
	M	SD	M	SD	t	df	p
Intymność	3,85	0,72	3,88	0,64	-0,36	208	0,722
Rozczarowanie	2,02	0,70	1,85	0,58	1,93	208	0,055
Samorealizacja	3,87	0,63	3,95	0,64	-0,81	208	0,420
Podobieństwo	4,04	0,62	4,01	0,58	0,25	208	0,806

Tabela 2. Wyniki średnich oraz testu t-Studenta pomiędzy kobietami i mężczyznami w zakresie skali SWLS oraz skali PANAS-X.

Dobrostan psychiczny	Kobiety		Mężczyźni		Test t		
	M	SD	M	SD	t	df	p
Satysfakcja z życia	4,63	1,01	4,63	1,16	0,01	208	0,990
Nastroj pozytywny	3,29	0,56	3,56	0,61	- 3,33	208	0,001
Nastroj negatywny	1,88	0,65	1,80	0,60	0,94	208	0,347
Emocje pozytywne	6,56	1,12	7,12	1,19	- 3,48	208	0,001
Emocje negatywne	2,74	0,87	2,60	0,76	1,23	208	0,221

Zanotowano dwa wyniki istotne statystycznie dla nastroju pozytywnego [$t(208) = - 3,33$; $p < 0,001$] i emocji pozytywnych [$t(208) = - 3,48$; $p < 0,001$]. Biorąc pod uwagę powyższe średnie można powiedzieć, że mężczyźni uzyskali wyższe wyniki w zakresie obydwóch wymiarów dobrostanu, co wskazuje, że doświadczają silniejszego nastroju i emocji pozytywnych w porównaniu z kobietami.

W drugim etapie analiz zdecydowano się określić różnice pod względem satysfakcji ze związku małżeńskiego i dobrostanu psychicznego w zależności od płci psychologicznej, biorąc po uwagę cztery zasadnicze kategorie płci: androgyniczną ($N = 57$), męską ($N = 45$), kobiecą ($N = 55$) i nieokreśloną ($N = 53$). Prezentację

wyników analizy wariancji ANOVA dla skali KDM – 2, mierzącej satysfakcję ze związku małżeńskiego przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Wynik analizy wariancji ANOVA oraz testu porównań wielokrotnych Tukey’a dla wyników skali DKM – 2 ze względu na płeć psychologiczną.

Satysfakcja ze związku	Płeć psychologiczna								F	p <	Test Tukey’a
	A		M		K		N				
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD			
Intymność	4,15	0,68	3,86	0,61	3,75	0,78	3,71	0,58	4,72	0,01	A:N** A:K*
Rozczarowanie	1,80	0,60	1,83	0,67	2,16	0,69	1,99	0,60	3,32	0,05	M:K* M:A*
Samorealizacja	4,10	0,61	3,77	0,69	3,87	0,65	3,89	0,55	2,43	0,06	-
Podobieństwo	4,18	0,64	3,98	0,57	4,18	0,63	3,93	0,60	1,80	0,14	-

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05

Legenda: A – androgyniczność, M – męskość, K – kobiecość, N – nieokreśloność.

Wyniki wskazały na różnice w zakresie płci psychologicznej pod względem satysfakcji ze związku małżeńskiego w odniesieniu do intymności ($F(3, 206) = 4,72$; $p < 0,01$) i rozczarowania ($F(3, 206) = 3,32$; $p < 0,05$). Porównania wielokrotne za pomocą testu post hoc Tukey’a wskazały, że średni poziom dla intymności był najwyższy wśród osób androgynicznych ($M = 4,15$) i różnił się istotnie od osób nieokreślonych ($M = 3,71$), ($p < 0,01$) oraz kobiecych ($M = 3,75$), ($p < 0,05$). W zakresie rozczarowania najwyższe wyniki uzyskały osoby kobiece ($M = 2,16$), różniąc się istotnie od androgynicznych ($M = 1,99$), ($p < 0,05$) i męskich ($M = 1,83$), ($p < 0,05$) w teście Tukey’a. Nie zanotowano natomiast różnic istotnych statystycznie w odniesieniu do samorealizacji ($F(2,206) = 2,43$, $p < 0,06$). W odniesieniu do podobieństwa również nie stwierdzono wyników istotnych ($F(2,206) = 1,80$, $p < 0,14$).

W ostatnim etapie analiz statystycznych zbadano różnice w zakresie hedonistycznego dobrostanu psychicznego między grupami reprezentującymi różną płeć psychologiczną. Przeprowadzono analizę wariancji ANOVA dla wyników skali SWLS oraz wyników nastroju pozytywnego i negatywnego skali PANAS-X, co prezentuje tabela 4.

Tabela 4. Wynik analizy wariancji ANOVA oraz testu porównań wielokrotnych Tukeya dla wyników skali SWLS i PANAS – X ze względu na płeć psychologiczną.

Satysfakcja z życia	Płeć psychologiczna								F	p <	Test Tukey'a
	A		M		K		N				
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD			
SWLS	5,05	1,04	4,86	0,99	4,38	1,15	4,23	0,97	7,59	0,001	A:N*** M:N**
Ogólny pozytywny nastrój	3,82	0,54	3,65	0,52	3,27	0,45	2,98	0,48	31,02	0,001	K:N* M:N*** A:N*** M:K*** A:K***
Ogólny negatywny nastrój	1,82	0,67	1,71	0,56	1,94	0,73	1,91	0,56	1,52	0,2	-

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05

Legenda: A – androgyniczność, M – męskość, K – kobiecość, N – nieokreśloność.

Uzyskane wyniki wykazują, że wystąpiły istotne statystycznie różnice pod względem satysfakcji z życia ($F(3,206) = 7,56$; $p < 0,001$) i nastroju pozytywnego ($F(3,206) = 31,02$; $p < 0,001$). Oznacza to, że płeć psychologiczna różnicuje osoby badane w zakresie poznawczego wymiaru dobrostanu psychicznego, tj. satysfakcji z życia oraz wymiaru emocjonalnego dobrostanu w zakresie pozytywnego nastroju. W obydwu przypadkach najwyższy średni wynik uzyskały osoby androgyniczne. Porównania wielokrotne za pomocą testu post hoc Tukey'a wykazały, że poziom satysfakcji z życia jest istotnie wyższy u osób androgynicznych ($M = 5,05$) w porównaniu z nieokreślonymi ($M = 4,23$), ($p < 0,001$), a także, że poziom tej zmiennej jest wyższy u osób męskich ($M = 4,86$) w porównaniu z nieokreślonymi ($M = 4,23$), ($p < 0,01$). W zakresie wymiaru emocjonalnego, osoby androgyniczne mają najwyższy poziom nastroju pozytywnego ($M = 3,82$) – analiza post hoc wykazała, że jest on istotnie wyższy w porównaniu z osobami nieokreślonymi ($N = 2,98$), ($p < 0,001$) i kobiecymi ($M = 3,27$), ($p < 0,001$). Wykazano ponadto, że osoby męskie mają bardziej pozytywny nastrój ($M = 3,65$) niż kobiety ($M = 3,27$), ($p < 0,001$) i nieokreślone ($M = 2,98$), ($p < 0,001$), a nastrój osób kobiecych jest wyższy niż nieokreślonych ($p < 0,05$).

4. Dyskusja wyników

Celem niniejszej pracy było zbadanie, czy małżonkowie o różnej płci psychologicznej, tj. charakteryzujący się odmiennym natężeniem cech kobiecych i męskich, różnią się pod względem zadowolenia ze związku małżeńskiego i własnego życia w zakresie poznawczego i emocjonalnego wymiaru dobrostanu psychicznego. Biorąc pod uwagę przedstawione wyniki badań własnych, uzyskano częściowe potwierdzenie tych zależności.

We wstępnym etapie analiz statystycznych dokonano porównania między kobietami a mężczyznami w zakresie satysfakcji ze związku małżeńskiego i dobrostanu psychicznego w zależności od płci biologicznej. Pierwsze wyniki dotyczą satysfakcji ze związku małżeńskiego pomiędzy kobietami a mężczyznami. Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że kobiety doświadczają nieco wyższego rozczarowania ze związku małżeńskiego niż mężczyźni. Fakt ten tłumaczy większy wkład kobiet w prace domowe i opiekuńcze. Badania Wilkie, Ferree i Ratcliffa (1998; za: Mandal 2005) pokazały, że małżeństwa, w których to mężowie wykazują najbardziej tradycyjne pojmowanie ról małżeńskich w sposób skrajny, czyli związany ze stereotypem posłusznej żony i pejoratywnym wizerunkiem męża, negatywnie wpływają na poczucie satysfakcji i szczęścia w małżeństwie u kobiet. Model ten związany jest z wysokimi fizycznymi i psychicznymi kosztami u kobiet, a tym samym okazuje się wyczerpującym dla najbardziej akceptujących te wzorce kobiet (Mandal 2005). Oznacza to, że stereotypy ról związanych z płcią i wyobrażenie o tym, jaka powinna być kobieta – żona, a jaki powinien być idealny mężczyzna – mąż, w istotny sposób wpływają na poczucie szczęścia w małżeństwie.

Kolejna analiza badań dotycząca kobiet i mężczyzn w zakresie dobrostanu psychicznego dla nastroju pozytywnego i emocji pozytywnych pokazała, że mężczyźni uzyskują wyższe wyniki w zakresie obydwu tych wymiarów dobrostanu niż kobiety. Fakt ten można tłumaczyć tym, że kobiety wykazują większy krytycyzm wobec własnej osoby niż mężczyźni. Mężczyźni czują, że posiadają większą kontrolę nad swoim życiem niż kobiety. Wcześniejsze badania pokazały, że źródła zadowolenia z siebie są różne dla mężczyzn i kobiet (Musick, Bumpass 2012). Mężczyźni mają także wyższy poziom nastroju pozytywnego w porównaniu z kobietami. Za powyższy stan odpowiedzialne są między innymi tradycyjne funkcje kobiet i mężczyzn (Argyle 2004). Kobieta kojarzy się z konfliktem pomiędzy dwiema rolami: osoby pracującej zawodowo, a w domu – matki i żony. Wyraźnie określone zadania zawodowe, z jasnymi oczekiwaniami utrudniają odłożenie pracy na później; nie ma miejsca na zachorowanie lub odprężenie się, cały czas występuje presja na kontynuowanie pracy zawodowej. Rola kobiety

pracującej w domu nie stawia takich wymagań, jednak powoduje izolację i posiada niski prestiż.

Potwierdza to teorię, że kobiety pracujące rzadziej wykazują zaburzenia psychiczne w porównaniu do kobiet, które zajmują się domem i dziećmi. Oznacza to, że kobiety zamężne muszą radzić sobie z wewnętrznym konfliktem: jeśli kobieta poświęci się domowi, będzie niedoceniona, odizolowana; jeśli zdecyduje się poświęcić pracy zawodowej, będzie stale rozerwana pomiędzy wymogami pracy i domu (Argyle 2004). Kobiety, które zajmują się domem, uważają małżeństwo za ciężar i obowiązek, tym samym są w gorszej kondycji psychicznej niż zamężne pracujące lub też samotne pracujące kobiety.

W drugim etapie analiz zdecydowano się określić różnice pod względem satysfakcji ze związku małżeńskiego, satysfakcji z życia i dobrostanu psychicznego w zależności od płci psychologicznej. Na potrzeby zaplanowanych badań postawiono cztery hipotezy.

Pierwsza hipoteza badawcza zakładała, że osoby androgyniczne charakteryzują się wyższym poziomem zadowolenia ze związków małżeńskich w poszczególnych wymiarach w porównaniu z osobami o innym profilu płci psychologicznej. Za przyjęciem pierwszej hipotezy badawczej, zakładającej wyższy poziom zadowolenia ze związków małżeńskich u osób androgynicznych, przemawia wyższy wynik w skali intymności w porównaniu z osobami nieokreślonymi i kobiecymi oraz niższy wynik w skali rozczarowania w porównaniu z osobami kobiecymi. Oznacza to, że w zakresie rozczarowania najwyższy wynik uzyskały osoby kobiece, natomiast poziom intymności był najwyższy u osób androgynicznych. Biorąc pod uwagę te rezultaty, należy uznać hipotezę za częściowo potwierdzoną. Otrzymane wyniki tylko częściowo pokrywają się z badaniami Mandal (2005), pokazującymi różnice w poczuciu szczęścia u osób o różnej tożsamości płciowej. W badaniach Mandal najbardziej zadowalającą – z perspektywy poczucia szczęścia w małżeństwie – okazała się tożsamość androgyniczna, natomiast najmniej pożądaną była tożsamość męska. Rezultaty tych analiz sugerują, że kobiecość połączona z męskością – androgynia psychiczna – najbardziej sprzyja zadowoleniu ze związku małżeńskiego. Fakt ten tłumaczy, że cechy kobiece, takie jak: czułość, opiekuńczość i empatia korzystnie wpływają na związek małżeński, a szczególnie posiadanie ich przez mężów odgrywa istotną rolę w ich poczuciu satysfakcji małżeńskiej.

W przypadku mężczyzn fakt ten można tłumaczyć oczekiwaniami kobiet wobec mężów, głównie empatii i wsparcia emocjonalnego. Mężczyzna androgyniczny, posiadający cechy kobiece potrafi lepiej zaspokoić potrzeby bliskości i czułości w małżeństwie. W przypadku kobiet w dobie łączenia ról rodzinnych z zawodowymi większe znaczenie będzie miało posiadanie cech androgynicz-

nych, które umożliwiają „przełączanie się” w zależności od sytuacji z orientacji emocjonalno-społecznej na orientację instrumentalną (Mandal 2005). Z kolei, jak pokazały badania, osoby androgyniczne funkcjonują najlepiej zarówno od strony poznawczej, jak i społecznej (Lipińska-Grobelny 2007). Androgynia wpływa lepiej na funkcjonowanie par małżeńskich: zapewnia możliwość podejmowania i realizowania zadań typowych dla jednej płci bez lęku o negatywną ocenę otoczenia.

Druga hipoteza badawcza zakłada, że osoby o nieokreślonym typie płci psychologicznej charakteryzują się niższym zadowoleniem ze związku małżeńskiego w porównaniu z pozostałym profilem płci. Osoby o nieokreślonym profilu płci uzyskały niższy średni poziom zmiennej intymność w tej grupie w porównaniu z osobami androgynicznymi. Jest to jednak zbyt mało, by uznać hipotezę za potwierdzoną. Brak potwierdzenia hipotezy pokazuje, że ten typ tożsamości płciowej, chociaż ogólnie charakteryzujący się licznymi deficytami i niskim przystosowaniem (Bem-Lipsitz 2000; Mandal 2005), nie jest wcale przeszkodą na drodze do szczęśliwego małżeństwa. Tendencje te może wyjaśniać fakt, że nie jest to wina małej ilości cech kobiecych i małej ilości cech męskich u tych osób, które to cechy są istotne dla satysfakcji małżeńskiej, lecz jest to raczej wina ich niesystematyczności płciowej polegającej na niskiej gotowości do posługiwania się schematem płci, czyli stereotypami związanymi z płcią. Ten rodzaj tożsamości płciowej może pozytywnie wpływać, np. na podział obowiązków w domu, czy też kompetencji rodzinnych. Osoby o nieokreślonej tożsamości płciowej cechują się ogólnie niskim stopniem przystosowania społecznego, ale związek jest dla nich „szczęściodajną” interakcją zaspakajającą potrzeby bezpieczeństwa i źródłem wsparcia psychicznego. Można powiedzieć, że dobrze, iż hipoteza nie potwierdziła się, co tym samym pokazuje, że osoby o tym typie tożsamości płciowej również są w stanie osiągać szczęście w związku małżeńskim.

Trzecia hipoteza zakładała, że osoby o zrównoważonym nasyceniu cech męskich i żeńskich (androgyniczne) wykazują wyższy poziom zadowolenia z życia w wymiarze poznawczym i emocjonalnym w porównaniu z osobami o rozbieżnym nasyceniu cech męskich i żeńskich. Oznacza to, że hipoteza jest zgodna z tym, co proponują m. in. Kowalik, Zakrzewska i Słapińska (2006), których badania wykazały, że osoby androgyniczne uzyskiwały wyższe poczucie satysfakcji z życia niż osoby kobiece i męskie. Rozpatrując w ten sposób funkcjonowanie osób o androgynicznej tożsamości płciowej, można domniemywać, że to właśnie androgynia pozwoliłaby na elastyczne dopasowywanie się do różnych sytuacji, a określona płeć mogłaby wiązać się z trudnościami w osiągnięciu różnych – zależnych od sytuacji – celów.

Z kolei badania Lobela (1994) w wymiarze funkcjonowania poznawczo-emocjonalnego pokazały, że osoby androgyniczne mają największe możliwości konstruktywnego działania, i w związku z tym androgynia jest wzorem płci psychologicznej, która sprzyja zdrowiu psychicznemu jednostki. Potwierdza to hipotezę trzecią odnośnie do funkcjonowania osób androgynicznych w wymiarze poznawczym i emocjonalnym. Wcześniejsze badania Bem (1981, 1983) wykazały, że osoby androgyniczne lepiej funkcjonują zarówno od strony poznawczej, jak i społecznej: nie ulegają sytuacji nacisku społecznego, są bardziej odporne na stres, mają wyższą samoocenę, silniejszą osobowość, ogólnie cechuje je lepsze zdrowie. Międzynarodowe badania Lucasa i Gohm (2000) ujawniły, że u kobiet stwierdzono zarówno większy afekt pozytywny, jak i negatywny, choć znaczące różnice w wynikach w obu próbach stwierdzono tylko w zakresie afektu negatywnego.

Czwarta hipoteza badawcza zakładała, że osoby o nieokreślonym profilu są mniej zadowolone z życia w porównaniu z jednostkami o określonych profilach płci. Za przyjęciem tej hipotezy przemawia niższy wynik w skali satysfakcji z życia u osób o nieokreślonym typie płci psychologicznej w porównaniu z osobami androgynicznymi i męskimi, a także niższy poziom nastroju pozytywnego w porównaniu z osobami androgynicznymi, męskimi i kobiecymi. Hipoteza uzyskała więc częściowe potwierdzenie. Powyższe wyniki potwierdza fakt, iż osoby o nieokreślonym profilu płci mają niższą samoocenę, co może skutkować gorszym poczuciem satysfakcji z życia (Bem 1975), a przede wszystkim – ze względu na bardzo ograniczoną ilość cech zarówno męskich, jak i żeńskich – osoby takie mogą mieć trudności w przystosowaniu się do wymogów życia społecznego.

W podsumowaniu niniejszego artykułu należy stwierdzić, że rezultaty badań dotyczących zależności między płcią psychologiczną a zadowoleniem ze związku małżeńskiego i życia w przeważającej mierze potwierdziły założony kierunek badań. Przeprowadzone analizy statystyczne ujawniły szereg ważnych zależności, dzięki którym możliwe było ustalenie związku płci psychologicznej z satysfakcją z małżeństwa i dobrostanem psychicznym małżonków. Badania ukazały, że osoby o pewnym układzie cech psychicznych związanych z płcią charakteryzują się większym przystosowaniem, co za tym idzie cechuje je wyższy dobrostan psychiczny i większe zadowolenie ze związku małżeńskiego. Okazało się, że najbardziej pożądanym typem płci psychologicznej jest płeć androgyniczna. Osoby takie wykazują wyższy poziom intymności w związku małżeńskim niż osoby o nieokreślonym typie płci psychologicznej i osoby o kobiecej tożsamości, a ponadto są bardziej zadowolone z życia w zakresie poznawczego wymiaru dobrostanu psychicznego oraz wymiaru pozytywnego nastroju w porównaniu z osobami o nieokreślonym typie płci psychologicznej.

Bibliografia

- ARGYLE M., *Przyczyny i korelaty szczęścia*, w: J. CZAPIŃSKI (red.), *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Warszawa 2004, 165–203.
- BEM S.L., *Androgyny vs tight little lives of fluffy women and chesty men*, “Psychology Today” 1975, 9, 4, 58–62.
- BEM S.L., *Gender schema theory and its implications for child development: Raising gender-aschematic children in a gender-schematic society*, “Signs” 1983, 8, 2, 598–616.
- BEM S.L., *Gender schema theory: A cognitive account of sex typing*, “Psychological Review” 1981, 88, 4, 354–364.
- BEM-LIPSITZ S., *Androgynia psychiczna a tożsamość płciowa*, w: P. ZIMBARDO (red.), *Psychologia i życie*, Warszawa 1997, 435–438.
- BEM-LIPSITZ S., *Męskość, kobiecość. O różnicach wynikających z płci*, Gdańsk 2000.
- BRZEZIŃSKA A.I., APPELT K., ZIÓŁKOWSKA B., *Psychologia rozwoju człowieka*, w: J. STRELAU, D. DOLIŃSKI (red.), *Psychologia akademicka*, t. 2, Gdańsk 2008, 95–290.
- CARR D., FREEDMAN V.A., CORNMANN J.C., SCHWARZ N., *Happy marriage, happy life? Marital quality and subjective well-being in later life*, “Journal of Marriage and Family” 2014, 76, 5, 930–948.
- CZAPIŃSKI J., *Spotkanie dwóch tradycji: hedonizmu i eudajmonizmu*, w: J. CZAPIŃSKI (red.), *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Warszawa 2008, 13–17.
- DAKOWICZ A., *Płeć psychologiczna a poziom samoaktualizacji*, Białystok 2000.
- DIENER E.D., EMMONS R.A., LARSEN R.J., GRIFFIN S., *The satisfaction with life scale*, “Journal of Personality Assessment” 1985, 49, 1, 71–75.
- DIENER E., TAY L., *Subjective well-being and human welfare around the world as reflected in the Gallup World Poll*, “International Journal of Psychology” 2015, 50, 2, 135–149.
- DONNELLY K., TWENGE J.M., *Masculine and feminine traits on the bem sex-role inventory, 1993–2012: A cross-temporal meta-analysis*, “Sex Roles” 2016, 1–10.
- DULKO S., IMIELIŃSKI K., *Przekleństwo Androgynie. Transseksualizm: mity i rzeczywistość*, Warszawa 1988.
- JUCZYŃSKI Z., *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia*, Warszawa 2001.
- KONOPKA K., *Regulacyjne funkcje płci psychologicznej*, „Psychologia Jakości Życia” 2011, 10, 2, 143–158.

- KOWALIK S., ZAKRZEWSKA M., SŁAPIŃSKA J., *W jaki sposób płeć może różnicować jakość życia w różnych stadiach życia człowieka?* w: M. CHOMCZYŃSKA-RUBACHA (red.), *Role płciowe. Socjalizacja i rozwój*, Łódź 2006, 11–70.
- KROK D., *Charakter relacji rodzinnych a dobrostan psychiczny*, „Family Forum” 2011, 1, 63–78.
- KROK D., *Marriage and psychological well-being: Examining the role of marital relations and communication styles among Polish couples*, w: R. Bowers (red.), *Psychological Well-Being: Cultural Influences, Measurement Strategies and Health Implications*, New York 2016, 157–174.
- KROK D., *Religijność a jakość życia w perspektywie mediatorów psychospołecznych*, Opolo 2009.
- KROK D., *Satysfakcja ze związku małżeńskiego a poziom hedonistycznego i eudajmonistycznego dobrostanu psychicznego małżonków*, „Family Forum” 2015, 5, 141–160.
- KROK D., *The religious meaning system and subjective well-being: The mediational perspective of meaning in life*, „Archive for the Psychology of Religion” 2014, 36, 2, 253–273.
- KUCZYŃSKA A., *Płeć psychologiczna. Podstawy teoretyczne, dane empiryczne oraz narzędzia pomiaru*, „Przegląd Psychologiczny” 1992, 2, 237–247.
- LIPIŃSKA-GROBELNY A., *Dyrektywność a typy płci psychologicznej*, w: M. BŁAŻEK, M. PLOPA (red.), *Współczesny człowiek w świetle dylematów i wyzwań: perspektywa psychologiczna*, Kraków 2008, 193–199.
- LOBEL T.E., *Sex typing and the social perception of gender stereotypic and nonstereotypic behavior: The uniqueness of feminine males*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1994, 66, 2, 379–385.
- LUCAS R.E., GOHM C.L., *Age and sex differences in subjective well-being across cultures*, w: E. DIENER, E.M. SUH (red.), *Culture and subjective well-being*, Cambridge 2000, 291–317.
- MAMZER H., *Androgynia jako forma transgresji w tożsamości*, „Przegląd Bydgoski: Humanistyczne Czasopismo Naukowe” 2002, 13, 65–82.
- MANDAL E., *Kobiecość i męskość*, Warszawa 2003.
- MANDAL E., *Poczucie jakości życia w małżeństwie kobiet i mężczyzn*, w: A. BAŃKA (red.), *Psychologia jakości życia*, Poznań 2005, 151–162.
- MANDAL E., *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*, Katowice 2004.
- MUSICK K., BUMPASS L., *Reexamining the case for marriage: Union formation and changes in well-being*, „Journal of Marriage and Family” 2012, 74, 1, 1–18.

- PASCH L.A., BRADBURY T.N., *Social support, conflict, and the development of marital dysfunction*, "Journal of Consulting and Clinical Psychology" 1998, 66, 2, 219–230.
- ROSTOWSKA T., *Małżeństwo, rodzina, praca a jakość życia*, Kraków 2008.
- ROSTOWSKI J., *Zarys psychologii małżeństwa*, Warszawa 1987.
- VANASSCHE S., SWICEGOOD G., MATTHIJS K., *Marriage and children as a key to happiness? Cross-national differences in the effects of marital status and children on well-being*, "Journal of Happiness Studies" 2013, 14, 2, 501–524.
- WATSON D. CLARK L.A., *The PANAS-X. Manual for the Positive and Negative Affect Schedule - Expanded Form*, Iowa City 1994.

Data wpłynięcia: 24.11.2016.

Data uzyskania pozytywnych recenzji: 19.12.2016.